BÍRÓ BERNADETT

Ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek a manysiban[1]

This paper discusses the nominalized ditransitive constructions in Northern-Mansi. Ditransitive constructions contain a ditransitive verb, an agent-argument (A), a recipient-like argument (R) and a theme-argument (T). Concerning the nominalization of ditransitive constructions, the important question is that which of the two non-agentive arguments can be genitivized. In Mansi there is an alternation of two types of ditransitive constructions: indirective and secundative constructions. Nominalized ditransitive constructions of both types are quite rare in Mansi both in older and newer texts. In my data from older texts there were no examples of nominalized ditransitives with all three arguments present. In the newer data I found that both indirective and secundative constructions can form a nominalization. In both nominalized constructions the adverbial arguments retain their original form as well as R retains its accusative form in the secundative construction. This means that in nominalization R cannot be genitivized nor in the indirective nor in the secundative construction. This also holds for T in the secundative construction. In the indirective construction however, the status of T can be considered problematic.

Keywords: Mansi, ditransitive constructions, nominalization, action nominals.

1. Bevezetés

Írásomban a ditranzitív igékből képzett északi manysi cselekvésnevekkel és cselekvésneves szerkezetekkel foglalkozom. Először röviden bemutatom a cselekvésneveket és cselekvésneves szerkezeteket általában, és az északi manysiban. Ezután a ditranzitív szerkezetek, valamint a ditranzitív igékből képzett cselekvésneves szerkezetek tipológiájának tárgyalása következik. Írásomat a manysi ditranzitív igékből képzett cselekvésneves szerkezetek, és az ezekkel kapcsolatban felmerült problémák bemutatása zárja.

Vizsgálataimat csak az irodalmi nyelv alapját képező északi nyelvjárásra korlátozom, mely az egyetlen ma is élő manysi nyelvjárás. A jelen elemzéshez felhasznált nyelvi anyag forrásai elsősorban a Munkácsi Bernát (Munkácsi

[1] Jelen írás a Hajdú Péter – Schmidt Éva emlékkonferencián (PTE BTK Finnugor és Magyar Nyelvtörténeti Szemináriuma, Pécs, 2012. október 11–13.) elhangzott előadás kibővített változata. A tanulmány az OTKA K 101652. sz. kutatás keretében készült.

1892–1896) és az Artturi Kannisto (Kannisto – Liimola 1951–1963) által a 19. század végén/20. század elején gyűjtött folklórszövegek, kisebb részben pedig újabb manysi szövegek.

2. Cselekvésnevek és cselekvésneves szerkezetek

A cselekvésnevek (action nominals, nomen actionis) főnevek, vagy legalábbis tipikus főnévi pozícióban megjelenő szóalakok, amelyek a főnevekre jellemző inflexiós tulajdonságokat mutatnak, és/vagy a főnevekhez hasonlóan kapcsolódhatnak adpozíciókkal. A cselekvésnevek igékből jönnek létre valamilyen meglehetősen produktív módon, akár képzés, akár inflexió útján, és eseményekre és/vagy tényekre utalnak. A cselekvésnevek tehát egyesítik az igék és a főnevek szemantikai és diskurzusjegyeit, valamint morfológiájukban is kombinálódnak az igei és névszói vonások (Koptjevskaja-Tamm 1993, 2005).[2]

A cselekvésneves szerkezetek olyan főnévi csoportok, amelyek feje egy cselekvésnév (igéből képzett főnév), és amelyek e fejen kívül tartalmazzák egy propozíció vagy egy predikátum egy vagy több folytatóját (reflex), pl. *the enemy's distruction of the city* (*the enemy destroyed the city*); *the loud chanting in the quad* (*chanting loudly in the quad*) (Comrie 1976: 178, Comrie – Thompson 1985: 358).

Általánosan elfogadott tény, hogy a deverbális főnevek szemantikailag többértelműek: számos értelmezésük, olvasatuk lehet (esemény, állapot, mód, hely, eredmény stb.) (vö. pl. Melloni 2008). Ezek közül az „esemény" / "komplex esemény" és „eredmény" olvasatok közötti különbség különösen nagy hangsúlyt kapott, ellentmondásos szintaktikai következményei miatt. A kétféle olvasat közti alapvető különbség az, hogy csak a „komplex esemény" főnevek képesek theta-szerepeket adni, és csak ezek vesznek fel argumentumokat (vö. Grimshaw 1990). Írásomban csak a „komplex esemény" jelentésű cselekvésnevekkel foglalkozom.

A manysiban számos olyan deverbális nomenképző van, amelyek cselekvésnevek képzésére is szolgálnak. A szövegek tanúsága szerint azonban szinte kizárólag csak az *-n*, *-m*, ritkábban az *-ima* képzők azok, amelyek „valódi" cselekvésnévi szerepben álló, azaz „komplex esemény" olvasatú deverbális névszókat hoznak létre. Az *-n* a folyamatos melléknévi igenév, az *-m* a befejezett melléknévi igenév, az *-im(a)* pedig a határozói igenév képzője. Az *-im(a)* képzős deverbális névszók főnévi, azaz cselekvésnévi szerepben való egyértelmű használatára

[2] A cselekvésnevek definíciójáról bővebben l. pl. Comrie 1976: 178; Comrie – Thompson 1985: 350–351, 358–360; Koptjevskaja-Tamm 1993: 6–7; 2005, Ylikoski 2003: 186–194; 2009: 28–32.

azonban elég kevés példa áll rendelkezésemre, ezért írásomban csak az *-n* és az *-m* képzős deverbális névszókkal foglalkozom, pl.:

(1) *lū-majt* *tārä* ***pos - nä - iγ*** *pajta - we*
ló-máj át- fő-AN-TRANSL főz-PASS[3SG]
'A lómájat mindaddig főzik, míg teljesen szét/át nem főtt.'
(VNGy IV: 419)

(2) *pōl' - əm* *tow* ***tōl - ma - tä*** *sujti*
fagy-PTCP.PST ág törik-AN-SG<3SG hallatszik
'A fagyos gallynak töredezése hallik.' (VNGy III: 97)

A cselekvésnevek és az egyéb nem-ragozott (non-finit) igealakok összefonódása eléggé általános a világ nyelveiben, ezek az igealakok tipikusan egynél több szintaktikai funkcióban használatosak (vö. pl. Koptjevskaja-Tamm 1993: 33–45, Ylikoski 2003, 2009: 28–32).

3. Ditranzitív igék és ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek

A ditranzitív igék olyan igék, amelyeknek három argumentumuk van: egy ágensi (A), egy recipiens-szerű (R), valamint egy téma (T) (vö. Malchukov et al. 2007, Sipőcz 2011). A legtipikusabb ditranzitív szerkezetek fizikai transzfert kifejező ditranzitív igét tartalmaznak, mint pl. *ad*, *átnyújt*, *visz*. Pl.:

(3) *Mary gave* *John* *a pen.*
A R T

Számos nyelvben azonban a mentális transzfert kifejező igék (pl. *mond*, *(meg)mutat*) is nagyon hasonló módon viselkednek, ezért ezek is a ditranzitív igék csoportjába tartoznak, például:

(4) *Rita almát ad Annának.* (5) *Rita gives Anna an apple.*
(6) *Rita mesét mond Annának.* (7) *Rita tells Anna a story.*

A ditranzitív szerkezetek – amelyek tehát egy ditranzitív igét, valamint egy ágensi, egy téma és egy recipiens-szerű argumentumot tartalmaznak – legáltalánosabb tipológiai osztályozása a ditranzitív és a monotranzitív szerkezetek összehasonlításán alapul. A ditranzitív szerkezetek T és R, valamint a monotranzitív szerkezetek P (patiens) argumentumának jelölésmódját összehasonlítva három fő csoportot különíthetünk el:

1. Indirektív típus: a ditranzitív ige téma argumentuma és a monotranzitív ige patiense hasonlóan jelölődik (T = P R), ilyen nyelv pl. a magyar:

   (8) (monotranzitív) *Rita palacsintát* (P) *süt.*
   (9) (ditranzitív) *Rita palacsintát* (T) *ad Annának.*

2. Szekundatív típus: a ditranzitív igék recipiens argumentumának jelölése a monotranzitív igék patiensének jelöléséhez hasonló (T P = R), ezt találjuk pl. a manysiban:

   (10) (monotranzitív) *am* *naŋən* (P) *sunsi - ləm*
   én teACC néz-SG<1SG
   'én nézlek téged'

   (11) (ditranzitív) *am* *naŋən* (R) *tōr - əl* *miγ - ləm*
   én teACC kendő-INSTR ad-SG<1SG
   'kendőt adok neked' (lit. 'kendővel adlak téged')

3. Neutrális típus (vagy „double object constructions"): mind a ditranzitív ige témája, mind pedig a recipiense a monotranzitív ige patienséhez hasonlóan jelölődik (T = P = R), talán a legismertebb példája az angol:

   (12) (monotranzitív) *Mary saw John* (P).
   (13) (ditranzitív) *Mary gave John* (R) *a book* (T).[3]

A ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek esetén a fő kérdés az, hogy a két – nem-ágensi – argumentum (T és R) közül melyik kerülhet birtokosi pozícióba a cselekvésneves szerkezetben.[4] Az angolban például T birtokosi pozícióba kerülhet, de R nem:

(14) *Mary gave the book* (T) *to the boy* (R).
Mary's gift of the book to the boy

---

[3] Logikailag lehetséges még két további szerkesztésmód: a tripartitív (mindhárom argumentum különbözőképpen jelölődik: T ≠ R ≠ P) és a horizontális típus (T és R jelölése azonos, P-é különböző: T = R ≠ P). Ezek azonban nagyon ritkán fordulnak elő, ezért gyakorlatilag figyelmen kívül hagyhatók (Malchukov et al. 2007: 5–6).

[4] Az angol nyelvű tipológiai irodalomban a „genitivizálódás" terminus szerepel („which of the two objects can be genitivized in action nominals derived from ditransitives" (Malchukov et al. 2007: 32)), ez azonban egyes nyelvek esetében félrevezető lehet. Így pl. a manysinál is, hiszen a manysiban nincs genitivuszi esetrag. Ugyanígy félrevezető a „two objects" megfogalmazás, hiszen például a manysi indirektív és szekundatív szerkezetekben semmiképpen sem tekinthető mindkét argumentum tárgynak (csak T).

(15) *Mary gave the boy* (R) *the book* (T).
Ø (**Mary's gift of the boy (of) the book*)

Ha egy nyelvben az egyik argumentum birtokosi pozícióba kerülhet, akkor a legtöbb esetben ez az argumentum T. Az angolhoz hasonlóan így van ez a magyarban is, csak a direkt tárgy jelenik meg birtokosként, míg a másik argumentumhoz a *való* szó kapcsolódik:

(16) *a könyv Annának való felolvasása* (Kenesei et al. 1998: 355)[5]

Tehát mind az angolban, mind pedig a magyarban a nominalizáció indirektív alapon működik: csak P és T kerülhet birtokosi pozícióba. A magyart illetően ez persze annak is tulajdonítható, hogy a ditranzitív szerkezetek eleve az indirektív elrendezési módot követik (ld. fentebb). Az angolt illetően viszont ez nem magyarázná meg a kettős tárgyú szerkezet „genitivizálódásának" korlátait. Ha létezne olyan nyelv, amelyben a ditranzitív szerkezet szekundatív mintát követ, de a két argumentum közül mégis T kerül birtokosi pozícióba a nominalizációban, az megerősítené azt a feltételezést, miszerint a nominalizáció alapvetően indirektív alapon működik a nyelvekben. A rendelkezésre álló szórványos anyag ellenére legalább egy ilyen nyelv létezéséről tudunk: az alamblak nyelvben (Pápua Új-Guinea) a beágyazott nem-ragozott (non-finit) mellékmondatokban az egyik argumentum birtokos esetbe kerülhet, és ez az argumentum inkább a másodlagos tárgy (T), mint az elsődleges (R). (Az elsődleges tárgy (recipiens/benefaktív) csak akkor kerülhet birtokos esetbe, ha T/P először inkorporálódik.) (Bruce 1984, idézi Malchukov et al. 2007: 33) Például:

(17) *yinem - r* (R) *yemrë - r - oh* (T) *wikna - hay - yuk* *yima - r*
child meat-GEN.PL buy-BEN-PURP man-SM[6]
'a man to buy meat for the child' (lit. 'meat's buying (for) child')
(Bruce 1984: 113, idézi Malchukov et al. 2007: 33)

Mindezek alapján úgy tűnik, a nominalizációnak általában indirektív „hajlama" van, függetlenül attól, hogy a nyelvben egyébként milyen típusú elrendezést követnek a ditranzitív szerkezetek. Ez azonban csak részben igaz, mert van néhány olyan nyelv is, amelyben ezt az általános indirektív hajlamot a ditranzitív szerkezetek alapvető szerkesztésmódja is befolyásolja. A tukang besi (ausztronéziai) nyelvben például kétféle ditranzitív szerkezet található: szekundatív, vala-

[5] Illetve, ha a cselekvésnév a téma és a recipines között áll, akkor a *való* szó nem szükséges: *a könyv felolvasása Annának.*
[6] A példák esetében megtartottam a szerzők eredeti glosszázását és rövidítéseit.

mint neutrális.[7] Ebben a nyelvben a nominalizációban mind T, mind pedig R birtokos esetbe kerülhet. Mivel A is birtokosi pozícióba kerül (birtokos személyjelölőkkel ellátva), az eredmény egy „tripla posszesszív" szerkezet lesz:

(18) *hu'u - ka - no* *nu* *iaku* (R) *nu* *bokuj* (T)
give-NMLZR-3POS GEN 1SG GEN book
lit. 'their giving of a book of me' (Donohue 1999: 76, idézi Malchukov et al. 2007: 33)

Ez a szerkezet kompromisszumként értékelhető a nyelvre jellemző alapvető ditranzitív szerkesztésmódok (amelyek az R birtokosi pozícióba kerülésének kedveznek a szekundatív szerkezetben) és a nominalizáció belső indirektív hajlama között (amely viszont T birtokosi pozícióba kerülésének kedvez).

A nominalizáció eme indirektív hajlamának eredete nem világos, de talán szemantikai motivációja van: a nominalizációk esetében az érintettséget („affectedness") gyakran tartják olyan faktornak, amely lehetővé teszi (engedélyezi) a birtokosi pozícióba kerülést, és úgy tűnik, hogy ez a vonás inkább P-hez és T-hez kapcsolódik, mint R-hez (Malchukov et al. 2007: 33).

4. Ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek a manysiban

A manysiban, mint már említettem, kétféle ditranzitív szerkesztésmód ismeretes: az indirektív és a szekundatív. Az indirektív típusú szerkezetek nominalizációja esetén a fentiek alapján mindenképpen T birtokosi pozícióba kerülését várnánk, hiszen egyrészt láttuk, hogy a nominalizáció (nagyon kevés kivétellel) alapvetően indirektív hajlamú a világ nyelveiben, másrészt pedig az indirektív szerkesztésmód egyébként is T birtokosi pozícióba kerülésének kedvez. A szekundatív szerkezetek esetén viszont már nem ilyen egyértelmű a helyzet: előfordulhat, hogy a nominalizáció indirektív hajlama itt is érvényesül, és így szintén T jelenik meg birtokosként (l. fentebb alambak), de láttunk arra is példát, hogy T és R is birtokosi pozícióba kerülhet, ha a nominalizáció indirekt hajlama mellett a nyelvre jellemző ditranzitív szerkesztésmód tulajdonságai is érvényesülnek (l. tukang besi). A szekundatív szerkesztésmód tehát a manysiban is elsősorban R birtokosi pozícióba kerülésének kedvezne, annál is inkább, mivel T határozói esetragot kap (instrumentálisz), és a határozóragos bővítmények a monotranzitív

[7] Meglehetősen gyakori, hogy egy nyelvben kétféle ditranzitív szerkesztésmód is lehetséges. A legelterjedtebb az indirektív és a szekundatív típus alternációja (vö. pl manysi), de jól ismert az angolból az indirektív és a neutrális típus kettőssége is (Malchukov et al. 2007: 13–14).

igékből képzett cselekvésnevek mellett is változatlan formában őrződnek meg,[8] tehát a ditranzitív igék nominalizációja esetén is ezt vár(hat)nánk.

A kérdés megválaszolása, miszerint melyik argumentum (R vagy T) kerül birtokosi pozícióba a manysi ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek mellett, legalább két akadályba ütközik. Az egyik akadály az, hogy szinte egyáltalán nincsenek olyan példák, amelyekben mindkét (nem-ágensi) argumentum jelen lenne, a másik pedig az, hogy nem mindig lehet egyértelműen megállapítani, hogy egy adott argumentum birtokosi pozícióba kerül-e, vagy sem.

Nézzük először a példák hiányát! A Munkácsi (Munkácsi 1892–1896) és a Kannisto (Kannisto – Liimola 1951–1963) által gyűjtött folklórszövegekből származó mintegy 600, cselekvésnevet tartalmazó példa között egyetlen olyan sem akadt, amelyben ditranzitív igéből képzett cselekvésnév szerepelt, és a cselekvésnév mellett jelen volt mindkét (nem-ágensi) argumentum (R és T). Ugyan előfordultak ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek a korpuszban (pl. *ērγi* 'énekel', *lāwi* 'mond', *takti* 'átnyújt'), ezek száma azonban meglehetősen kevés, és ezekben a példákban is rendszerint csak az egyik argumentum, T jelent meg a cselekvésneves szerkezetben, például:

(19)	*akw'*	*laγiləp*	*laγilin*	*śārkä - m* (T)	*takti - m-porä - t*	*lāwe - γ - im:*
	egy	lábú	lábas	csésze-SG<1SG	átnyújt-AN-idő-LOC	mond-PRES-1SG

'Egy lábú lábas csészikém odanyújtása idejében [így] szólok:' (VNGy IV: 31)

A példáknak ez az elenyésző száma azért is meglepő, mert egyrészt a manysiban a ditranzitív igék csoportja nyílt és meglehetősen kiterjedt, másrészt pedig a cselekvésnevek bázisigéinek csoportjáról ugyanez mondható el.

Az egyes nyelvek különböznek abban a tekintetben, hogy mekkora a ditranzitív igéik száma, illetve hogy mely igék tartoznak a ditranzitív igék csoportjába az adott nyelvben. Mint már említettem, ditranzitív igék lehetnek fizikai vagy mentális transzfert kifejező igék (*ad*, *vesz*, *lő*; illetve *mond*, *mutat*, *énekel*), benefaktív hatást kifejező igék (*varr*, *ellát*, *felszerel*) stb. A manysiban igen széles a ditranzitív igék köre, és érdekes, hogy – más nyelvekkel ellentétben – a manysiban ezek az igék mindkét szerkesztésmódban (indirektív és szekundatív) megjelenhetnek. Úgy tűnik, hogy szinte egyáltalán nincs semmilyen lexikai korlátozás e tekintetben (vö. Nikolaeva 1999). Ezek alapján tehát semmiképpen nem számítanánk arra, hogy kevés ditranzitív igéből képzett cselekvésnevet találunk a many-

[8] Vö.: *taw sēməl kērpä ńāliη älä lou tul'äp kitiγ kāt**nə*** (LAT) ***pūγnätä*** *ness sunsentiləm.* 'Hogy az ő fekete vasú nyíltartóját tíz ujjas két kezébe fogja, azt ellenszegülés nélkül (csak úgy) nézdegélem' (lit. 'tíz ujjas két kezébe fogását') (VNGy IV: 303).

si szövegekben. (Tekintetbe véve még azt is, hogy a cselekvésneves szerkezetek használata igen gyakori, bizonyos tartalmakat tulajdonképpen csak ilyen szerkezetekkel fejeznek ki mind a régi, mind pedig az új szövegekben, pl. egyidejűséget és utóidejűséget kifejező időhatározói mellékmondatokat vagy okhatározói és célhatározói mellékmondatokat.[9])

Az már talán kevésbé meglepő, hogy abban a néhány példában, amelyben ditranzitív ige szerepel bázisigeként, a két nem-ágensi argumentumból (T és R) csak az egyik (T) van jelen a szerkezetben. Elméletileg nincs akadálya, hogy R is jelen legyen a cselekvésnév mellett (latívusz-raggal vagy ehhez hasonló funkciójú névutóval (pl. *nūpəl* 'felé, -nak/-nek') ellátva), annál is inkább, mert más nyelvekből is találunk hasonló példákat, amelyekben mindhárom argumentum jelen van a nominalizált ditranzitív szerkezetben. Pl. godoberi (Dagesztán):

(20) *aHmadi - di* *maHamadi - li* (R) *rec'i* (T) *ikīr*
Ahmad-ERG Muhammad-DAT bread:ABS give-AN
'Ahmad's giving bread to Muhammad' (Kazenin 1994: 51, idézi Koptjevskaja-Tamm 2003: 727)

baszk:

(21) *Mikel - ek* *ama - ri* (R) *diru - a* (T) *ema - te - a*
Mikel-(SG)ERG mother-(SG)DAT money-(ABS.SG) give-AN-(SG)ABS
'Mikel's giving the money to mother.' (Saltarelli 1988: 155, idézi Koptjevskaja-Tamm 2003: 727)

Lehetséges azonban, hogy az összes argumentum kifejezése már túl nehézkessé tenné a szerkezetet, hiszen például *a könyv Annának való felolvasása/a könyv felolvasása Annának* is grammatikailag helyes és lehetséges szerkezetek a magyarban, mégsem valószínű, hogy a beszélők túl gyakran használnák őket a valóságban. (Ugyanígy a fenti godoberi és baszk példákról sem tudjuk, hogy valójában mennyire használatos szerkezetek az adott nyelvekben.)

Ezt a feltételezést támogatná az a tény is, hogy már a monotranzitív igéből képzett cselekvésnevet tartalmazó manysi példák között is elég kevés azoknak a példáknak a száma, amelyekben a cselekvésnév mellett az eredeti ige mindkét argumentuma (az alany és a direkt tárgy is) megjelenik. A példák többségében a

[9] Ezeket a szerkezeteket a szakirodalom általában igeneves szerkezetekként tartja számon (vö. pl. Kálmán 1975, Riese 2001), véleményem szerint azonban ezekben inkább cselekvésnévi szerepben állnak az egyes nem-ragozott igealakok, ezért ezek inkább cselekvésneves szerkezeteknek tekinthetők. Erről bővebben l. Bíró 2011.

két argumentum közül csak a direkt tárgy jelenik meg, az alanyra pedig csak a cselekvésnévhez kapcsolódó birtokos személyrag utal:

(22) ***ńāl - ä*** ***li - m - ä*** *jui-pālt* *ūlm - ən* *joχtu - we - s*
nyíl-SG<3SG lő-AN-SG<3SG után álom-LAT érkezik-PASS-PAST[3SG]
'Miután nyilát kilőtte, álom jött reá.' (VNGy I: 7)

A folklórszövegekből származó példákban tehát egyetlen olyan, ditranzitív igéből képzett cselekvésneves szerkezetet sem találtam, amelyben mindkét argumentum (R és T) jelen lett volna.

Mint már említettem, vizsgálatom elsősorban a régebbi szövegeken alapul, így az újabb szövegekből (a *Lujima Seripos* nevű manysi újságból) csak kevesebb (kb. 200) cselekvésnevet tartalmazó példa állt rendelkezésemre. Ezek között is mindössze egyetlen példa akadt, mely megfelelt a vizsgálat céljának:

(23) *Tōrəm* *nūpəl* (R) *l'ūl'* *lātəŋ* (T) *l'āγal - am - um* *ērt*
Isten felé rossz beszéd mond-AN-SG<1SG mikor

Pup *jaγ - um - n* *ńirsajt - əl* *χińśamtal - we - s - um.*
pap atya-SG<1SG-LAT vessző-INSTR üt-PASS-PAST-1SG
'Mikor Istenhez rosszul szóltam, pap atyám vesszővel megütött.'
(Lujima Seripos 1992.05.16.)

Itt tehát egy indirektív szerkesztésmódú szerkezet nominalizálódott:

(24) *Tōrəm nūpəl* (R) *l'ūl' lātəŋ* (T) *l'āγalēγəm* →
'Istennek rossz beszédet mondok'

(25) *Tōrəm nūpəl* (R) *l'ūl' lātəŋ* (T) *l'āγalamum*
'az, hogy Istennek rossz beszédet mondok' (tkp. 'Istennek rossz beszédet mondásom')

Mint látjuk, R nem került birtokosi pozícióba (az északi manysiban nincs genitívuszi esetrag), hanem változatlan formában maradt a cselekvésnév mellett is. (Valószínűleg ugyanez lenne a helyzet akkor is, ha R nem névutóval (*nūpəl* 'felé'), hanem *-n* latívusz-raggal lenne jelölve (*Tōrəmn* 'Istennek, Istenhez')). Ez tehát megfelel feltételezésünknek, miszerint a határozóragos bővítmények a ditranzitív igékből képzett cselekvésnevek mellett is változatlan formában őrződnek meg, illetve megfelel a nominalizáció fentebb már említett „indirektív hajlamának" is, amely szerint R és T közül általában T az, amely birtokosi pozícióba kerülhet a különböző nyelvekben. De valóban birtokosi pozícióba került-e a (23)-as példában T? Ez a kérdés visszavezet a korábban már előrevetített másik

problémához, vagyis ahhoz, hogy a manysiban nem mindig lehet egyértelműen megállapítani, hogy egy adott argumentum birtokosi pozícióba kerül-e, vagy sem.

Ez a probléma már a monotranzitív igékből képzett cselekvésnevek esetén is jelentkezik, itt is nehéz megállapítani, hogy az eredeti ige direkt tárgya (P) milyen formában jelenik meg a cselekvésnév mellett. A bázisige alanyi bővítménye birtokosi pozícióba kerül a cselekvésnév mellett, hiszen ugyanúgy vele számban, személyben egyező birtokos személyrag utal rá, ahogyan a birtokosra is bármely manysi birtokos szerkezetben, vö. (26)-ot (27)-tel:

(26) *χum* *sun-e*
férfi szán-SG<1SG
'a férfi szánja'

(27) *χum* *joχt - ne - te*
férfi jön-AN-SG<1SG
'a férfi jövése' ('az, hogy a férfi jön')

A direkt tárgy helyzete azonban kérdéses, annál is inkább, mivel az északi manysiban akkuzatívuszi esetrag sincs. A szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben megállapítható, hogy az eredeti ige alanya helyett a direkt tárgy (P) kerül birtokosi pozícióba a cselekvésnév mellett, hiszen ez a hangsúlyos, az alany pedig ismeretlen, határozatlan, vagy általános, és nincs is jelen:

(28) *ēläl'* ***kēt - nə - m - t*** *tārä* *amki* *nē-lili - m* *vīγ - ləm*
előre küld-AN-SG<1SG-LOC azonnal én.magam nő-lélek-SG<1SG vesz-SG<1SG
'Ha a távolba küldenek, iziben magam veszem el női lelkemet.'
(VNGy IV: 76)

A nem szenvedő értelmű cselekvésneves szerkezetekben azonban nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy mi történik a direkt tárggyal a nominalizációban, megőrzi-e eredeti jelöltségét/jelöletlenségét, vagy birtokosi pozícióba kerül-e.

Ugyanígy a fent említett, ditranzitív igéből képzett cselekvésnevet tartalmazó példa (23) alapján sem tudjuk megállapítani, hogy mi történt T-vel a nominalizációban: birtokosi pozícióba került-e, ugyanúgy, mint az eredeti alany, vagy sem. A példából az egyértelmű, hogy az eredeti alany birtokosként jelenik meg a cselekvésnév mellett, hiszen birtokos személyrag utal rá a cselekvésnéven: 'rossz beszéd(et) mondásom' – 'az, hogy rossz beszédet mondok/mondtam'. Ez azonban még nem zárja ki azt, hogy T ('rossz beszéd') is birtokosi pozícióba kerül-

jön, hiszen vannak olyan nyelvek, amelyekben több argumentum is „genitivizálódhat”.[10]

Láthatjuk tehát, hogy sem a régi szövegek, sem pedig az újabb szövegekből jelenleg rendelkezésemre álló példák alapján nem állapítható meg egyértelműen, hogy hogyan működik a ditranzitív szerkezetek nominalizálása az északi manysiban. Ezért megpróbáltam egy anyanyelvi beszélőtől információt kérni az egyes szerkezetekre vonatkozóan. Információim Raija Partanovától származnak, aki az északi nyelvjárás obi aldialektusának középkorú beszélője.

Adatközlőm szerint mind az indirektív (29), mind pedig a szekundatív (31, 33) szerkesztésmódú ditranzitív szerkezet nominalizálódhat:

(29) *am* *naŋənn* (R) *mōjt* (T) *mōjt - ēγ - əm* →
én te.DAT mese mesél-PRES-1SG
’я тебе сказку расскажу/рассказываю’ (’mesét mondok neked’)

(30) *naŋənn* (R) *mōjt* (T) *mōjt - ne - m* *juji-pālt...*
te.DAT mese mesél-AN-SG<1SG után
’после того как тебе расскажу/рассказала сказку...’
(’miután mesét mondok/mondtam neked’)

(31) *am* *naŋən* (R) *mōjt - əl* (T) *mōjti - ləm* →
én te.ACC mese-INSTR mesél-SG<1SG
’Я тебе сказку расскажу/рассказываю’
(’mesét mondok neked’, lit. ’mesével meséllek téged’)

(32) *naŋən* (R) *mōjt - əl* (T) *mōjt - ne - m* *juji-pālt...*
te.ACC mese-INSTR mesél-AN-SG<1SG után
’после того как расскажу/рассказала тебе сказку...’
(’azután, hogy mesét mondok/mondtam neked’, lit. ’téged mesével (való) mesélésem után…’)

(33) *am* *naŋən* (R) *tōr - əl* (T) *miγ - ləm* →
én te.ACC kendő-INSTR ad-SG<1SG
’я тебе платок даю/дам’ (’kendőt adok neked’, lit. ’kendővel adlak téged’)

[10] L. pl. tukang-besi „tripla posszesszív” szerkezet, (18) példa, vagy a monotranzitív igék esetén pl. finn dupla posszesszív szerkezet: *Aino-n* (GEN) *kana-n* (GEN) *syöminen* (AN) ’Aino csirkeevése’. Habár ez utóbbi finn mondat háromféleképpen is értelmezhető (’az, hogy Aino csirkét eszik’, ’az, hogy Aino csirkéje eszik’, ’az, hogy Aino csirkéjét eszik’), ezért általában kerülik az ilyen szerkezetek használatát, amelyekben mindkét argumentum jelen van (vö. Koptjevskaja-Tamm 1993: 169).

(34) *naŋən* (R) *tōr - əl* (T) *mi - nə - m* *χalt,* *taw* *χot* *oj - as*
te.ACC kendő-INSTR ad-AN-SG<1SG közben ő ki fut-PAST[3SG]
'когда/пока тебе платок давала, он убежал на улицу/тебе платок давала, а в это время он убежал на улицу'
('mikor/miközben kendőt adtam neked, ő kifutott az utcára/kendőt adtam neked, és eközben ő kifutott az utcára')

Az adatközlő szerint tehát mindkét nominalizált szerkezet lehetséges, és az ő véleménye szerint nincs közöttük különbség.[11] Ez alapján azonban még mindig csak azt állapíthatjuk meg, hogy – feltételezésünknek megfelelően – a határozói esetben lévő argumentumok változatlan formában őrződnek meg a nominalizációban is (az indirektív szerkezetben R datívuszban, a szekundatív szerkezetben pedig T instrumentáliszban), valamint hogy R is megőrzi akkuzatívuszi formáját[12] a szekundatív szerkezet nominalizálása esetén. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy R sem az indirektív, sem pedig a szekundatív szerkesztésmódú ditranzitív szerkezet nominalizálása esetén nem kerül birtokosi pozícióba; valamint hogy a nominalizált szekundatív szerkezetben T sem. Azt azonban továbbra sem tudjuk, hogy az indirektív szerkezet nominalizálásakor T birtokosi pozícióba kerül(het)-e, vagy sem.

(Természetesen azt is meg kell jegyeznünk, hogy ezek mindössze egyetlen adatközlőtől származó információk, tehát mindenképpen óvatosan kezelendők.)

Zárásként fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy habár jelen cikk megírásához csak nagyon kevés példát tudtam felhasználni az általam gyűjtött anyagból, és ezek segítségével sem találtam egyértelmű választ a felvetett problémára, a példáknak ez a szembetűnően kis száma önmagában is jelentős tény. Jelentős azért, mert egy olyan nyelvben, amelyben a ditranzitív igék és a cselekvésnevek bázisigéinek a köre ennyire széles, és amelyben ilyen gyakori és kiterjedt a cselekvésneves szerkezetek használata, mindenképpen meglepő, hogy a mintegy 800 példában ennyire kevés a ditranzitív igéből képzett cselekvésnevet tartalmazó példák száma, és hogy ezek között is mindössze egyetlen olyan akadt, amelyben a ditranzitív ige mindkét nem-ágensi argumentuma (T és R) jelen volt a cselekvésnév mellett.

[11] A két szerkezet közötti választást befolyásoló tényezőkre jelen írásomban nem térek ki, erről bővebben l. Bíró – Sipőcz 2013.

[12] Az északi manysiban csak a személyes névmásoknak van tárgyesete, a főnevek alanyesetben állnak tárgyi pozícióban is.

Rövidítések

ABS	=	abszolutívusz	NMLZR	=	nominalizer
ACC	=	akkuzatívusz	PASS	=	passzív
AN	=	cselekvésnév	PAST	=	múlt idő
DAT	=	datívusz	PL	=	többes szám
ERG	=	ergatívusz	POS	=	possessive
GEN	=	genitívusz	PRES	=	jelen idő
INSTR	=	instrumentálisz	PTCP.PST	=	befejezett melléknévi igenév
LAT	=	latívusz	SG	=	egyes szám
LOC	=	lokatívusz	TRANSL	=	transzlatívusz

Irodalom

Alexiadou, Artemis (2001), Functional structure in nominals: nominalization and ergativity. John Benjamins, Amsterdam.

Bíró Bernadett (2011), Cselekvésnevek a manysiban – Az északi manysi cselekvésnevek valenciája. FUD 18: 3–33.

Bíró Bernadett – Sipőcz Katalin (2013), Syntactic variation in Mansi ditransitive constructions. (Konferencia-előadás.) Grammar and Context: New Approaches to the Uralic Languages IV. Tartu, 2013. június 6–8.

Comrie, Bernard (1976), The Syntax of Action Nominals: A Cross-Language Study. Lingua 40: 177–201.

Comrie, Bernard – Thompson, Sandra Annear (1985), Lexical nominalization. In: Shopen, Timothy (ed.), Language typology and syntactic description III. Cambridge University Press, Cambridge. 349–398.

Grimshaw, Jane (1990), Argument Structure. MIT Press, Cambridge.

Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1951–1963), Wogulische Volksdichtung I–VI. MSFOu. 101, 109, 111, 114, 116, 134.

Kálmán Béla (1975), Chrestomathia Vogulica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kenesei István – Vago, Robert M. – Fenyvesi Anna (1998), Hungarian. Routledge, London.

Koptjevskaja-Tamm, Maria (1993), Nominalizations. Routledge, London – New-York.

Koptjevskaja-Tamm, Maria (2005), Action nominal constructions. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (eds), The World Atlas of Language Structures Online. Max Planck Digital Library, Munich. Chapter 62. http://wals.info/chapter/62

Lujima Seripos [Луима Серипос]. Ханты-Мансийский Автономный Округ – Югра газета. Ханты-Мансийск. 1991/03. 30., 1992/01. 18., 1992/02. 15., 1992/03. 07., 1992/04. 07., 1992/05. 16., 1993/04. 10., 2004/11. 06., 2011/01. 01., 2011/10. 08., 2011/11. 12., 2011/12. 10., 2011/12. 17.

Malchukov et al. (2007), Ditransitive constructions: a typological overview. http://email.eva.mpg.de/~haspelmt/DitransitiveOverview.pdf

Melloni, Chiara (2008), Action Nominals Inside. Lexical semantics in morphology. (http://www.uni-stuttgart.de/linguistik/sfb732/files/action_ nominals_ inside_ abstract.pdf)

Munkácsi Bernát (1892–1896), Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV. MTA, Budapest. (= VNGy.)

Nikolaeva, Irina (1999), Ostyak. Lincom, München.

Riese, Timothy (2001), Vogul. Languages of the World/Materials 158. Lincom Europa, München.

Sipőcz Katalin (2011), Az obi-ugor ditranzitív szerkezetek történeti háttere. In: Bakró-Nagy Marianne – Forgács Tamás (szerk.), A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 221–229.

VNGy = Munkácsi Bernát 1892–1896.

Ylikoski, Jussi (2003), Defining non-finites: action nominals, converbs and infinitives. SKY Journal of Linguistics 16: 185–237.

Ylikoski, Jussi (2009), Non-finites in North Saami. MSFOu 257.